

LAPSET KESKUSTELEVAT

Merja Karjalainen »Täällä on hirviö, leikisti.» Kolmi- ja nelivuotiaiden päiväkotilasten keskustelujen tarkastelua aktien, puheenvuorojen, teemojen ja erityispiirteiden kannalta. Acta Universitatis Ouluensis Humaniora B 24. Oulun yliopisto, Oulu 1996. 236 s. ISBN 951-42-4463-X.

Merja Karjalaisen muutaman vuoden takaista väitöskirjaa voi yhä edelleen pitää merkittävänä aluevaltauksena suomalaisessa lapsenkielen tutkimuksessa. Se nimittäin käsittelee lasten keskenään käymiä keskusteluja, kun taas suurin osa suomalaislasten kieltä koskevasta tutkimuksesta on lähinnä yhden lapsen kielen seurua eri näkökulmista tai laajempiin lapsenkielen aineistoihin perustuvia erilaisia kielenpiirteitä koskevia tutkimuksia. Sikäli kuin vuorovaikutus on mukana tarkastelussa, kyse on aikuisen ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta. (Uusimmasta lapsenkielen tutkimuksesta ks. esim. Karjalainen (toim.) 1998, Kauppinen 1998, Lieko 1998, Laalo 1998, Bruni 1998.)

Merja Karjalainen käsittelee väitöskirjatutkimuksessaan oululaisten päiväkotilasten keskusteluja aineistonaan yhdeksän tuntia videonauhoitteita päiväkodin eri tilanteista. Tutkittavana on yhdeksän lasta, joista muodostuu kaksi keskusteluryhmää. Lapsia seurataan vapaassa keskustelutilanteessa, ruokailussa sekä erilaisissa leikki- ja askartelutilanteissa; myös lukutuokiot ovat mukana tarkastelussa. Aineiston käsittelyssä on otettu huomioon kielellisten viestien lisäksi myös ei-kielellisiä tekijöitä. Tosin nauhoitteiden heikohko tekninen laatu on asettanut omat rajoituksensa ei-kielellisten tekijöiden tarkastelulle. Tutkimus on peruluonteeltaan empiirinen, ja kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti lasten kielenkäyt-

tötäidot. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisista funktionaalisista peruselementeistä lasten keskustelu muodostuu. Teoreettiseksi kehykseksi tutkija ilmoittaa erityisesti pragmatiikan ja psykolingvistiikan. Metodisia vaikutteita hän on saanut eri tutkimussuunnista, eikä hän lue tutkimustaan esimerkiksi keskustelunanalyysin tai diskurssianalyysin piiriin. Keskeisenä tavoitteena on ollut yleiskuvan luominen lasten keskustelutaidoista ja lasten kesken käytyjen keskustelujen erityispiirteistä. Tarkastelussa käytetään kvalitatiivisen analyysin tukena lisäksi osaan aineistoa kohdistuvaa kvantitatiivista analyysia, joka aineiston pienuuden vuoksi on lähinnä suuntaa antava.

Merja Karjalainen luo tutkimuksensa kokonaisuutensa kolmen perusnäkökulman varaan. Johdattavan jakson jälkeen aineistoa tarkastellaan keskusteluaktin, puheenvuoron ja teeman tasolta. Lisäksi tarkastellaan lasten keskustelun erityispiirteitä, erityisesti leikkiin liittyvää tyypillistä kielenkäyttöä kuten fantasiaa ja kielileikitelyä. Lopuksi tarkastellaan tuloksia kokoa- vasti. Väitöskirja sisältää runsaasti mielenkiintoista yksityiskohtaista tietoa lasten keskusteluista, mutta teoreettisia pohdintoja työssä on melko vähän. Tutkija näyttää laajasti tutustuneen lapsenkieltä ja keskustelututkimusta käsittelevään kirjallisuuteen, mutta ei juurikaan problematisoi eri tutkijoiden näkemyksiä eikä pohdi näitä analy-

sinsa yhteydessä. Laaja taustatietämys antaa kuitenkin pohjaa empiiriselle analyysille.

Kaikki kolme valittua perusnäkökulmaa ovat keskustelukäyttäytymisen kannalta merkitseviä. Silti työssä on paljon metodisia ongelmia. Analyysinsa perustana Karjalainen on käyttänyt puheaktiteoriaa John Doren kehittämässä muodossa tavoitteenaan jäsentää aineistosta vuorovaikutuksellisesti merkitseviä toimintoja eli akteja. Teorian ongelmana voidaan pitää sitä, että luokitus liikkuu liiaksi yksittäistapausten tasolla. Aktien tunnistamisen perusteet eivät ole selvät, ja varsinainen kielellinen analyysi jää kovin vähäiseksi. Aktikategorioita on paljon, ja eri luokitukset ja alaluokitukset eivät jäsenny kriteereiltään selviksi kokonaisuuksiksi. Teoreettisesti perustelematta jää esimerkiksi se, miten toimintapyynnöt eritellään käskyiksi, luvanpyynnöiksi ja ehdotuksiksi. Myös kysymyksen käyttäminen funktionaalisenä kategoriana on omiaan hämmentämään kokonaisuutta. Niin ikään jää kysymään, miksi juuri vaatimukset, pilat, kiusoittelut, protestit ja varoitukset ovat »faktoja luovia» eli Karjalaisen termein suorituksia. Vuorovaikutusta jäsentävien kielellisten merkkien paljastaminen on kaiken kaikkiaan erittäin hankalaa. Muodon, merkityksen ja funktion suhteet jäävät analyysissa epämääräisiksi. Tämä ei suinkaan ole vain Karjalaisen ongelma vaan koskee laajemminkin tutkimusta, joka pyrkii yksityisten kielenpiirteiden sijasta saamaan otetta laajemmista kielen kokonaisuuksista ja samanaikaisesti seuraamaan myös kielen dialogisuutta. Mielestäni lingvistiltä on kuitenkin lupa odottaa aina myös eksaktia kielen analyysia, olkoonkin, että on erittäin tärkeätä avata tarkastelua myös vuorovaikutuksen suuntaan. Kielen ymmärtäminen ensisijaisesti toiminnaksi ei mielestäni sulje pois tarvetta monitasoisen lingvistisen muodon etsintään, vaikka kategorioita ei voidakaan ennalta määrittää.

Karjalainen ei mielestäni ole täysin onnistunut pyrkimyksissään paljastaa funktionaalisia struktuureja. Tehtävä on kuitenkin kovin vaativa, varsinkin kun kyseessä on hyvin kontekstisidonnainen aineisto, jonka tulkinnassa ja analysoinnissa myös puhetilanteella on suuri merkitys. Varsin yleiselle tasolle jäävät esimerkiksi maininnat eikielellisistä piirteistä. Myös puheaktiteorian monesti mainittu heikkous, puhujakeskeisyys, tekee itse vuorovaikutuksen tarkastelun hankalaksi.

Puheenvuorojen käsittelyssä saadaan tietoa muun muassa siitä, millä tavoin lapset hallitsevat keskustelukäyttäytymisen vuorotteluperiaatteen, sekä siitä, miten aktiivisia tai dominoivia he ovat puheenvuorojen ottamisessa. Tässä verbaalisen kentän hallintaa käsittelevässä jaksossa analysoidaan puheenvuorojen päällekkäisyyttä sekä puheenvuoroissa esiintyviä korjauksia ja korjauksiin liittyvää toistoa. Myös eri lasten puheenvuorojen käyttö, jota tutkija pitää tärkeänä keskusteluaktiivisuuden osoittajana, saa oman lukunsa tässä jaksossa. Vaikka aineiston puheenvuorot ovat lyhyitä ja vaihtelu nopeaa, eri lasten välillä on selviä eroja puheenvuorojen frekvenssissä ja puheenvuoron pituudessa.

Pitempiä keskustelujaksoja Karjalainen käsittelee kolmannen perusnäkökulmansa kautta. Teemat eli keskustelun puheenaiheet käsitellään hyvin yleisellä sisällöllisellä tasolla. Lasten keskustelujen teemat vaihtelevat alinomaa, mutta esimerkkejä on kuitenkin myös pitkäkestoisista yhteisesti kehitellyistä teemoista. Jos pääteema on kiinnostava, voivat kaikki ryhmän lapset osallistua sen kehittämiseen. Luvussa antoisinta on havainnollinen kuva lasten assosiativisesta teemojen kehittelystä. Tutkija lähestyy lasten keskustelujen tematiikkaa välineellisen teeman ja keskusteluteeman sekä pääteeman ja alateeman käsittein. Myös tässä jaksossa kiinnitetään huomiota

lasten keskusteluaktiivisuuteen. Lisäksi teemoja käsitellään teeman kohteen läsnäolon ja poissaolon suhteen. Välineelliset teemat viittaavat läsnäoleviin entiteetteihin, kun taas keskusteluteemat liittyvät usein abstrakteihin aiheisiin tai poissaoleviin reaaliin tai fiktiivisiin entiteetteihin.

Melko laajan käsittelyn saavat tutkimuksessa lasten keskustelujen erityispiirteet. Tutkija on kiinnittänyt huomiota muun muassa fantasiaan, kielileikkelyyn, väitteilyyn, oman puheen toistamiseen, erilaisiin ääntelyihin ja äänen korottamiseen, toiminnan selostamiseen, epäselvyyksien runsauteen sekä liioitteluun ja rehentelyyn. Koska aikuiskielen vertailuaineistoa ei ole, tämäkin jakso on ymmärrettävä lähinnä tietyn aineiston kuvaukseksi. Varauksin on siis suhtauduttava esimerkiksi siihen tutkijan väitteeseen, että erityisesti lapset haluavat keskustelussaan rehennellä tai jatkuvasti väitellä asioista tai että erilainen toisto on tyypillistä juuri lasten keskustelulle. Toisaalta intuitiivisestikin voi yhtyä siihen käsitykseen, että jotkin piirteet lasten keskustelussa ovat selvästi kohosteisia. Luku lasten keskustelujen erityispiirteistä tuo joka tapauksessa täydentävän lisän analyysiin, kun jaksossa käsitellään laajasti myös leikin kieltä ja kielileikkelyä. Fantasiaa lasten keskustelujen aineksena käsitellään monesta näkökulmasta. Kiinnostavinta keskustelun näkökulmasta on fantasia-aineksen yhdessä kehittäminen. Laajahkon käsittelyn saa myös kielileikkely. Karjalaisen mukaan keskusteluissa voidaan erottaa seuraavat kielellä leikkelyn muodot: leikki sanahahmon muuntelulla, leikki sanoilla, leikki tavusekvensseillä, leikki prosodiikalla, liioittelun leikkisä käyttö, leikki toistolla ja leikki fantasiolla. Käsittely osoittaa, että myös kielileikit toimivat lasten keskusteluyhteistyön varassa. Tämä jakso on osoituksena siitäkin, että lapset kykenevät kiinnittämään huomionsa myös kieleen, toisin sa-

noen heillä on myös metakielen valmiuksia.

Erityispiirteiden jaksossa käsitellään kokoavasti myös kielenulkoisten viestien merkitystä aineistossa. Tutkijan mukaan eleet ja liikkeet toimivat kielellisen aktin tapaan. Aineistoanalyysiin perustuvana oletuksena on, että eleillä ja liikkeillä on lasten keskusteluissa jopa merkitsevempi osa kuin aikuisten kielessä. Nämä kielenulkoiset kommunikatiiviset aktit toimivat keskustelussa kieliaineista korvaavina, täydentävinä ja tukevinä elementteinä. Aineistossa on runsaasti esimerkkejä lasten suurielisydestä. Esimerkiksi käsien eleillä on voimakkaasti viestivä tehtävä, kun lapset kuvaavat jonkin kohteen ominaisuuksia.

Karjalaisen tutkimus on käsitteletavaltaan pääosin kvalitatiivinen. Aineistosta erotettu pienaineisto (2 t 22 min) on käsitelty myös kvantitatiivisesti eri yhteyksissä. Näin saadaan jonkin verran viitteitä lasten yksilöllisistä eroista keskustelijoina, heidän tavastaan ilmaista itseään ja vaikutuksestaan toisiin keskustelijoihin ja keskustelun kulkuun. Analyysit kertovat eri lasten tilannekohtaisista puhujan rooleista ja pysyvemmistä puhujatyypeistä. Aineisto on kovin pieni, mutta ongelmanasettelu erittäin kiintoisa. Esimerkiksi aktianalyysissa luodaan kuvaa lapsista informaation välittäjinä, käsitelijöinä ja keskustelun organisoinneina. Joku lapsista ottaa mielellään kantaa toisten tekemisiin ja väitteisiin, mistä kertovat runsaat samanmielisyyden tai erimielisyyden osoitukset. Toinen voi olla keskustelun pilailija ja kiusoittelija. Yksi vetäytyy ja toinen dominoi. Lasten yksilölliset keskustelutaidot näkyvät myös siinä, miten he kykenevät ottamaan puheenvuoroja ja pitämään niitä yllä. Vuorovaikutustaitojen kannalta merkitsevää on paitsi oman tilan varaaaminen myös toisten huomioon ottaminen. Omalta osaltaan kuvaa täydentää se, miten lapset tuovat keskusteluun uusia teemoja ja niitä kehittelevät.

▷

Merja Karjalaisen tutkimus on laaja empiirinen kuvaus lasten keskusteluista. Se on vaatinut tekijältään paljon työtä ja kärsivällisyyttä, sillä aito keskustelumateriaali, varsinkin kun on kyse lasten kielestä, on työstettäväksi hyvin vaativa. Tutkimuksen tulokseksi voidaan kirjata, että kolmi- ja nelivuotiaat lapset kykenevät jo varsin taitavasti luomaan keskustelussa sosiaalisia suhteita, ovat yhteistyökykyisiä ja kykenevät oman toiminnan kanssa samanaikaisesti huolehtimaan keskustelun etenemisestä ja sidosteisuudesta. He kykenevät seuraamaan keskustelua myös hyvin monitasoisesti, mistä osoituksena ovat muun muassa runsaat kielileikit.

Tutkijan tavoitteena on ollut kokonaiskuvan luominen lasten keskusteluista, ja tutkimuksen painopiste on keskustelun yleiskulun kuvauksessa. Valitessaan näin laaja-alaisen lähestymistavan hän on joutunut tinkimään asioiden teoreettisesta kehittelystä ja problematisoinnista, jota kokonaiskuvan luominen toisaalta edellyttäisi. Karjalainen myös korostaa työnsä induktiivisuutta ja empiiristä luonnetta. Empiirisytyllä ei kuitenkaan voida puolustaa työn teoreettisia heikkouksia. Tasapainottelu yksityiskohtaisen empiirisen analyysin ja teoreettisen kehittelyn välillä lienee tuttua monellekin väitöskirjan tekijälle. Usein vaikea kysymys on, miten luoda perusteltu teoreettisesti kiinnostava kokonaisuus, joka kantaa yli yksityisen aineistoanalyysin. Teoreettinen ja metodinen pohdiskelu ei ole empiirisessä työssä mikään irrallinen koristus tai välttämätön paha, vaan sen avulla tutkija saa havaitsemansa ilmiöt näkyviksi, toisillekin ymmärrettäviksi. Mitä hallitummat metodiset ratkaisut, sitä selkeämmät empiirisen analyysin tulokset.

Keskustelututkimuksen ja pragmatiikan teoreettiset ongelmat johtuvat suurelta osin siitä, että tarkastelun kohteena ovat hyvin laajat kielen yksiköt ja näiden väli-

set suhteet. Mitä laajemmista kielen yksiköistä on kysymys, sitä vaikeampia ne ovat teoreettisesti hallittaviksi. Muodon, merkityksen ja funktioiden mutkikkaat suhteet ovat vaikeasti tavoitettavia. Niin ikään kaikki nonverbaalinen, mikä vuorovaikutuksessa on mukana, vielä omalta osaltaan lisää pulmia. Merja Karjalainen ei ole väitöskirjassaan välttänyt näitä ongelmia. Vaikka Karjalaisen tutkimusta ei voi pitää teoreettisesti kovin merkittävänä, sillä on silti paljon annettavaa lingvistiselle tutkimukselle. Ensinnäkin se laajentaa suomalaisen lapsenkielen tutkimuksen alaa ja empiirisessä kuvauksessaan tuo uutta tietoa lasten kielenkäytöstä. Omalta osaltaan se asettaa kyseenalaiseksi piagetlaisen käsityksen lapsen egosentrisyydestä ja tukee käsitystä siitä, että lapsella on jo ennen kouluikää paljon vuorovaikutustaitoja ja metalingvistisiä kykyjä. Mielestäni tutkimus on kiinnostava myös pragmatiikan ja keskustelututkimuksen sekä diskurssianalyysin kannalta. Kun lasten keskustelut ovat rakenteeltaan huomattavasti aikuisten keskusteluja yksinkertaisempia, ne tarjoavat mainioita vihjeitä monikerroksisempia aineistoja ajatellen. Esimerkiksi erilaiset keskustelijatyypit ja monet vuorovaikutuksellisuutta kantavat kielen piirteet sekä merkitysten neuvottelu näkyvät lasten keskusteluissa kenties selvemmin kuin aikuisten aineistossa. Näin lasten keskusteluja voisi käyttää vaikkapa virikkeenä semantiikan ja pragmatiikan sekä vuorovaikutustutkimuksen teoreettiseen kehittelyyn. ■

TERTTU ORPANA
*Tampereen yliopisto,
Humanistinen tiedekunta,
PL 607, 33101 Tampere
Sähköposti: otteor@uta.fi*

LÄHTEET

- BRUNNI, SISO 1998: Osaavatko poikamme sittenkin puhua? – Vesa Heikkinen, Harri Mantila & Markku Varis (toim.), Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista s. 57–71. Tietolipas 154. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI (toim.) 1996: Suomalaisen keskustelun keinoja II. Kieli 10. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- KARJALAINEN, MERJA (toim.) 1998: Kielen ituja. Ajankohtaista lapsenkielen tutkimuksesta. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisu- ja n:o 10. Oulun yliopisto, Oulu.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista. SKST 713. SKS, Helsinki.
- LAALO, KLAUS 1998: Välikatsaus lapsenkielen varhaismorfologiaan. – Virittäjä 102 s. 361–385.
- LIEKO, ANNELI 1998: Lapsen kielen uudissanat. – Virittäjä 102 s. 550–570.

SUOMEN TS — TEORIOIDEN KOETINKIVI

Ulla Palomäki *Dentaalisen affrikaatan perilliset suomen murteissa. Kielikontakteihin perustuva selitysmalli.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 59. Turku 1998. 392 s. ISBN 951-29-1249-X.

Myöhäiskantasuomen oletetun dentaalisen geminaatta-affrikaatan edustuksessa suomi poikkeaa jyrkästi muista itämerensuomalaisista kielistä. Muissa kielissä affrikaatta on säilynyt tai edustuu *ts*-yhtymänä, mutta suomen murteissa vallitsee suuri kirjavuus. Affrikaatta on karjalaispiirteenä säilynyt joissakin Laatokan luoteisrannan pitäjissä, suurimmassa osassa kaakkoismurteita on vallalla *ts*. Savolaismurteiden luonteenomainen edustustapa on *ht*, länsimurteiden *tt*. Eräillä alueilla sekä itä- että länsimurteiden puolella esiintyy *ss*, ja viimeksi Rauman seudulla on ollut käytössä *θθ*. Kuvaa kirjavoittaa vielä se, että murteet ovat vaihtelevasti säilyttäneet affrikaatan oletetun pituusvaihtelun. Laatokan rannan affrikaatta on vaihtelussa, mutta kaakkoismurteiden *ts* on vaihteluton. Sa-

volainen *ht* on yleensä vaihtelussa (*ht* : *t ~ h*), mutta varsinkin eräillä päämurteiden raja-alueilla vaihteluton. Lounaismurteissa vallitsee vaihtelu, hämäläis- ja pohjalaismurteissa vaihteluttomuus, ja *ss*:n alueissa on sekä vaihtelullisia että vaihteluttomia. Kirjakielen kannaksi on vakiintunut vaihteluton *ts*.

Tämä variaatio on ymmärrettävästi jo varhain kiinnittänyt kielen tarkkailijoiden huomiota. Juslenius on sanakirjansa esipuheesta päätellen tuntenut ainakin kaksi edustustapaa. Porthanin muistiinpanoissa niitä esiintyy jo neljä, ja eräät Porthanin aikalaiset esittelevät tarkemminkin eri maakunnille luonteenomaisia edustustapoja. 1800-luvulta on Reinhold von Beckerin, Gustaf Renvallin ja Antero Vareliuksen jo varsin täsmälliset ja nykytietämystä vastaa-